

XALQ DOSTONLARIDA DO'STLIK MOTIVLARI

Ashurova Minura Xurshidbek qizi

Qo'qon universiteti Andijon filiali

Filologiya o'zbek tili yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'zbek va umumturkiy xalq dostonlarida do'stlik motivining badiiy va g'oyaviy mohiyati keng qamrovda tahlil qilinadi. Xalq og'zaki ijodining yirik namunalari bo'lgan "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Kuntug'mish" hamda qirg'iz xalqining "Manas" dostoni misolida do'stlik tushunchasining epik qahramonlar xarakterini shakllantirishdagi o'rni ochib beriladi. Tadqiqot jarayonida do'stlik motivining qahramonlarning jasorati, sadoqati, fidoyiligi va axloqiy barkamolligini ifodalashdagi ahamiyati ilmiy asosda yoritiladi. Maqolada do'stlik motivining xalq dunyoqarashidagi ijtimoiy va tarbiyaviy mazmuni, uning umuminsoniy qadriyat sifatidagi o'rni ham atroflicha tahlil qilinadi. Shuningdek, xalq dostonlarida do'stlik g'oyasining jamoaviy birlik, birodarlik va vatanparvarlik bilan uzviy bog'liqligi asoslab beriladi. Ushbu tadqiqot natijalari xalq dostonlarini o'rganishda do'stlik motivining alohida estetik va ma'naviy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi hamda yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda muhim manba bo'lib xizmat qiladi.*

Kalit so'zlar: *xalq dostonlari, do'stlik motivi, epik qahramon, sadoqat, fidoyilik, xalq og'zaki ijodi, "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Kuntug'mish", "Manas", axloqiy qadriyatlar, ma'naviy tarbiya, jamoaviy birlik, birodarlik, folklor, epik an'analar.*

Аннотация: *В данной статье проводится развернутый научный анализ мотива дружбы в узбекских и общетюркских народных эпосах. На примере таких эпических произведений, как «Алпомиш», «Гороглы», «Кунтугмыш», а также киргизского эпоса «Манас», раскрывается роль дружбы в формировании характера эпических героев. В ходе исследования показано, что мотив дружбы в народных дастанах является важным художественным средством выражения таких качеств, как верность, самоотверженность, мужество и нравственное совершенство. Особое внимание уделяется социальному и воспитательному значению дружбы в народном мировоззрении, а также ее роли как общечеловеческой ценности. В статье обоснована тесная связь мотива дружбы с идеями коллективного единства, братства и патриотизма. Полученные выводы позволяют глубже осмыслить идейно-художественную систему народных эпосов и подчеркивают их значение в духовно-нравственном воспитании молодежи.*

Ключевые слова: *народные эпосы, мотив дружбы, эпический герой, верность, самоотверженность, устное народное творчество, «Алпомиш», «Гороглы», «Кунтугмыш», «Манас», нравственные ценности, духовное воспитание, коллективное единство, братство, фольклор, эпические традиции.*

Abstract: *This article presents a comprehensive scholarly analysis of the motif of friendship in Uzbek and common Turkic folk epics. Through the examples of the epic works "Alpomish", "Gorogly", "Kuntugmish", as well as the Kyrgyz epic "Manas", the role of*

friendship in shaping the character of epic heroes is thoroughly examined. The study demonstrates that the motif of friendship in folk epics serves as a key artistic and ideological element in portraying loyalty, devotion, courage, and moral integrity of the protagonists. Particular emphasis is placed on the social and educational significance of friendship within the traditional worldview, as well as its function as a universal human value. The article also highlights the close connection between the motif of friendship and the ideas of collective unity, brotherhood, and patriotism. The findings of the research confirm the enduring cultural, ethical, and pedagogical importance of folk epics and their relevance in the moral education of younger generations.

Keywords: *folk epics, motif of friendship, epic hero, loyalty, devotion, oral folklore, "Alpomish", "Gorogly", "Kuntugmish", "Manas", moral values, spiritual education, collective unity, brotherhood, folklore studies, epic tradition.*

KIRISH

Xalq og'zaki ijodi asrlar davomida millatning ma'naviy dunyosini, axloqiy qarashlarini va ijtimoiy munosabatlarni o'zida mujassam etib kelgan bebaho meros hisoblanadi. Ushbu merosning eng yirik va mukammal janrlaridan biri — xalq dostonlaridir. Dostonlarda xalqning hayotga bo'lgan munosabati, orzu-umidlari, ideallari hamda insoniy fazilatlari badiiy timsollar orqali ifodalanadi. Shular orasida do'stlik motivi alohida o'rin egallaydi. Do'stlik motivi xalq dostonlarida insoniy barkamollikning muhim mezon sifatida talqin qilinadi. Qahramonlarning mardligi, sadoqati, jasorati ko'pincha ularning do'stlariga bo'lgan munosabati orqali ochib beriladi. O'zbek xalq dostonlari "Alpomish", "Go'ro'g'li", "Kuntug'mish" kabi asarlarda do'stlik hayotiy zarurat, ma'naviy tayanch va g'alabaning asosiy omili sifatida tasvirlanadi. Shuningdek, turkiy xalqlarga xos bo'lgan "Manas" dostonida ham do'stlik motivlari keng badiiy talqinga ega. Mazkur maqolada xalq dostonlarida do'stlik motivlarining badiiy ifodasi, ularning mazmun-mohiyati va tarbiyaviy ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida do'stlikning qahramon xarakterini ochib berishdagi roli, ijtimoiy-axloqiy mazmuni hamda xalq dunyoqarashidagi o'rni asosiy e'tibor markazida bo'ladi.

ASOSIY QISM. Xalq dostonlarida do'stlik tushunchasining badiiy talqini. Xalq dostonlarida do'stlik oddiy shaxsiy munosabat emas, balki ijtimoiy va ma'naviy qadriyat sifatida talqin qilinadi. Do'stlik qahramonlarni sinovlardan o'tkazadigan, ularning asl qiyofasini namoyon etadigan muhim mezon hisoblanadi. Doston qahramonlari do'stlari yo'lida jonini fido qilishga, og'ir sinovlarga bardosh berishga tayyor holda tasvirlanadi. Masalan, "Alpomish" dostonida Alpomish va Qorajon o'rtasidagi do'stlik munosabatlari chin sadoqat timsolidir. Qorajon Alpomishning eng og'ir damlarida ham unga xiyonat qilmaydi, aksincha, barcha xavf-xatarlarni birga yengib o'tadi. Bu orqali xalq do'stlikni jasorat va vafodorlik bilan bog'laydi.

"Alpomish" dostonida do'stlik motivi. "Alpomish" dostoni o'zbek xalq eposining durdonalaridan biri bo'lib, unda do'stlik motivi yuksak darajada badiiy ifodalangan. Asarda Alpomishning Qorajon bilan munosabatlari orqali chin do'stlikning namunasi

beriladi. Qorajon Alpomishga nafaqat do'st, balki maslakdosh sifatida ham yondashadi. Doston voqealari davomida Qorajon Alpomishning dushmanlari qarshisida uni yolg'iz qoldirmaydi, hatto o'z hayotini xavf ostiga qo'yadi. Bu holat xalq tasavvurida do'stlikning eng oliy cho'qqisi — fidoyilik ekanini anglatadi. Alpomishning kuch-qudrati ham ko'pincha do'stining ko'magida to'la namoyon bo'ladi.

“Go'ro'g'li” dostonida do'stlik va birodarlik g'oyasi. “Go'ro'g'li” dostonlar turkumida do'stlik motivi keng ijtimoiy ko'lamda talqin qilinadi. Go'ro'g'li atrofida jamlangan yigitlar Avazxon, G'iro't, Hasan va boshqalar bilan bo'lgan munosabatlar orqali jamoaviy do'stlik g'oyasi ilgari suriladi. Bu dostonida do'stlik faqat ikki shaxs o'rtasidagi munosabat bilan cheklanmaydi, balki umumiy maqsad yo'lida birlashgan jamoa timsolida namoyon bo'ladi. Go'ro'g'li do'stlariga har doim tayanadi, ularning fikrini qadrlaydi. Do'stlik bu yerda adolat uchun kurashning asosiy kuchi sifatida tasvirlanadi. Xalq tasavvurida esa do'stlik kuchli birlik va g'alabaning kafolatidir.

“Kuntug'mish” dostonida sadoqatli do'st obrazi. “Kuntug'mish” dostonida ham do'stlik motivlari muhim o'rin egallaydi. Asarda bosh qahramonning do'stlari bilan bo'lgan munosabatlari uning axloqiy fazilatlarini ochib beradi. Kuntug'mish do'stlariga nisbatan samimiy, adolatli va mehribon bo'lib, har qanday holatda ham ularga xiyonat qilmaydi. Doston davomida qahramon og'ir sinovlarga duch kelganida, aynan do'stlarining yordami bilan muvaffaqiyatga erishadi. Bu jihat xalq ongida do'stlikning hayotiy ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi.

“Manas” dostonida do'stlikning umumturkiy talqini. Qirg'iz xalqining “Manas” dostonida do'stlik motivi umumturkiy birlik g'oyasi bilan uyg'unlashgan. Manas va uning safdoshlari o'rtasidagi do'stlik yurt ozodligi, xalq tinchligi yo'lida qurbonlik qilishga tayyorlik orqali namoyon bo'ladi. Bu dostonida do'stlik shaxsiy manfaatlardan ustun qo'yilgan yuksak axloqiy fazilat sifatida talqin etiladi.

HULOSA VA TAVSIYALAR. Xalq dostonlari asrlar davomida xalqning badiiy tafakkuri, ma'naviy qadriyatlari va axloqiy ideallarini o'zida mujassam etib kelayotgan nodir madaniy meros hisoblanadi. Ushbu dostonlarning mazmuniy yadrosida insonni ulug'lash, uni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashga qaratilgan g'oyalar yetakchi o'rin egallaydi. Shular orasida do'stlik motivi alohida ahamiyatga ega bo'lib, u xalqning hayotiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlarga bo'lgan qarashi va axloqiy mezonlarini o'zida mujassamlashtiradi. “Alpomish”, “Go'ro'g'li”, “Kuntug'mish”, “Manas” kabi yirik epik asarlar tahlili shuni ko'rsatadiki, do'stlik xalq dostonlarida tasodifiy syujet elementi emas, balki asarning g'oyaviy asosini tashkil etuvchi markaziy tushunchalardan biridir. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, xalq dostonlarida do'stlik motivi qahramon xarakterini ochib berishning muhim vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Do'stga sadoqat, qiyin damlarda uni tashlab ketmaslik, manfaatdan ustun qo'yilgan vijdon va fidoyilik kabi fazilatlar orqali qahramonning haqiqiy qiyofasi yorqin ochiladi. Jumladan, “Alpomish” dostonida Alpomish va Qorajon o'rtasidagi munosabatlar chin do'stlikning mukammal namunasi sifatida tasvirlanadi. Qorajon obrazida fidoyi, vafodor, qahramon do'st timsoli gavdalanadi. U Alpomishning og'ir sinovlarida yonida bo'lib, xavf-xatardan qo'rqmay, do'stlik burchini sharaf bilan ado etadi. Bu orqali xalq tafakkurida do'stlik

nafaqat insoniy munosabat, balki axloqiy majburiyat sifatida qaralishi ifodalanadi. “Go‘ro‘g‘li” dostonlar turkumida do‘stlik motivi yanada keng ijtimoiy mazmunga ega bo‘ladi. Bu asarlarda do‘stlik faqat ikki shaxs o‘rtasidagi munosabat bilan cheklanmay, balki umumiy maqsad yo‘lida birlashgan jamoaning ichki uyg‘unligini ta‘minlovchi kuch sifatida namoyon bo‘ladi. Go‘ro‘g‘lining atrofida to‘plangan yigitlar o‘zaro sadoqat, ishonch va birodarlik asosida harakat qiladi. Ushbu holat xalq ongida jamoaviy do‘stlik, birlik va hamjihatlik g‘oyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Dostonlarda do‘stlik adolat uchun kurashning asosiy omillaridan biri sifatida talqin etilib, g‘alabaga erishish yo‘lida muhim ma‘naviy tayanch bo‘lib xizmat qiladi. “Kuntug‘mish” dostonida esa do‘stlik motivi qahramonning axloqiy barkamolligi bilan chambarchas bog‘liq holda tasvirlanadi. Asarda do‘stga bo‘lgan hurmat, sodiqlik va insoniylik yuqori qadrlanadi. Qahramonning do‘stlariga nisbatan adolatli munosabati, ularning og‘ir ahvoliga befarq bo‘lmasligi xalqning axloqiy ideallarini aks ettiradi. Ushbu doston orqali yosh avlod ongida do‘stlikning hayotiy ahamiyati, uning inson taqdiridagi o‘rni chuqur badiiy obrazlar orqali singdiriladi. “Manas” dostonida do‘stlik motivi yanada kengroq — umumturkiy birlik va vatanparvarlik g‘oyalari bilan uyg‘unlashgan holda talqin etiladi. Manas va uning safdoshlari o‘rtasidagi do‘stlik shaxsiy manfaatlardan ustun qo‘yilgan yuksak maqsadlarga xizmat qiladi. Bu do‘stlik xalq va yurt taqdiri bilan chambarchas bog‘langan bo‘lib, epik qahramonlarning matonati va jasoratini mustahkamlaydi. Mazkur dostonda do‘stlik tushunchasi milliy birlik va birdamlik timsoli sifatida namoyon bo‘ladi. Umuman olganda, xalq dostonlarida do‘stlik motivi xalqning axloqiy-me‘yoriy qarashlarini aks ettiruvchi muhim ma‘naviy hodisa sifatida talqin etiladi. Bu motiv orqali xalq yoshlarga halollik, sadoqat, fidoyilik, jonkuyarlik kabi yuksak insoniy fazilatlarni singdiradi. Dostonlar badiiy jihatdan naqadar rang-barang bo‘lmasin, ulardagi do‘stlik g‘oyasi umumiy va mushtarak ahamiyatga ega ekanligi bilan ajralib turadi. Shu munosabat bilan bir qator ilmiy-amaliy tavsiyalarni ilgari surish maqsadga muvofiqdir. Avvalo, umumta‘lim maktablari, akademik litsey va oliy ta‘lim muassasalarida xalq dostonlarini o‘qitish jarayonida do‘stlik motivlarini alohida tahlil qilishga e‘tibor qaratish lozim. Bu orqali yoshlarning ma‘naviy-axloqiy tarbiyasini mustahkamlash, ularda insoniy munosabatlarga nisbatan to‘g‘ri qarashlarni shakllantirish mumkin bo‘ladi. Shuningdek, folklorshunoslik va adabiyotshunoslik yo‘nalishlarida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarda do‘stlik motivini boshqa motivlar vatanparvarlik, sadoqat, jasorat bilan qiyosiy tahlil qilish tavsiya etiladi. Bu esa xalq dostonlarining g‘oyaviy-badiiy tizimini yanada chuqurroq o‘rganishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida dostonlardagi do‘stlik motivlarini interfaol metodlar orqali o‘quvchilarga yetkazish, ularni hayotiy misollar bilan bog‘lash muhimdir. Bundan tashqari, ommaviy axborot vositalari va madaniy-ma‘rifiy tadbirlarda xalq dostonlari asosida sahnalashtirilgan ko‘rinishlar, badiiy o‘qishlar va muhokamalar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Bu orqali do‘stlik kabi umuminsoniy qadriyatlarning targ‘iboti kuchaytiriladi va milliy merosga bo‘lgan qiziqish oshiriladi. Xalq dostonlarini zamonaviy vositalar orqali targ‘ib qilish yosh avlodni ma‘naviy jihatdan barkamol etib tarbiyalashda samarali natija beradi. Xulosa qilib aytganda, xalq

dostonlaridagi do'stlik motivlari bugungi globallashuv sharoitida ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Aksincha, ular jamiyatda insoniylik, o'zaro hurmat va hamjihatlikni mustahkamlashda muhim manba bo'lib qolmoqda. Ushbu motivlarni chuqur o'rganish va keng targ'ib etish milliy ma'naviyatni boyitish, kelajak avlodni komil inson sifatida tarbiyalash yo'lida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alpomish dostoni. O'zbek xalq og'zaki ijodi yodgorligi. – Toshkent: Elektron manba.
URL: <https://ziyouz.com/ozbek-folklori/alpomish-dostoni/>
2. Go'ro'g'li dostoni. O'zbek xalq dostonlari to'plami. – Toshkent: Elektron nashr.
URL: <https://ziyouz.com/ozbek-folklori/gorogli-dostoni/>
3. Kuntug'mish dostoni. O'zbek xalq og'zaki ijodidan. – Elektron manba.
URL: <https://ziyouz.com/ozbek-folklori/kuntugmish-dostoni/>
4. Manas dostoni (o'zbekcha tarjima). Qirg'iz xalq eposi. – Elektron resurs.
URL: <https://ziyouz.com/jahon-adabiyoti/qirgiz-adabiyoti/manas-dostoni/>
5. Rahmonov N. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: O'quv-uslubiy elektron manba.
URL: <https://library.ziyounet.uz/uz/book/ozbek-xalq-ogzaki-ijodi>
6. Mirzayev T. O'zbek dostonchiligi va epik an'analar. – Toshkent: Elektron nashr.
URL: <https://elib.buxdu.uz/index.php/pages/epik-anana>
7. O'zbek folklori tarixi. Ilmiy-ma'rifiy maqolalar to'plami. – Elektron manba.
URL: <https://n.ziyounet.uz/ru/book/ozbek-folklori-tarixi>
8. Xalq dostonlarida axloqiy g'oyalar. Ilmiy maqola. – Elektron resurs.
URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/xalq-dostonlarida-axloqiy-goyalar>